

Рецензия за дисертацията
на
Николай Тодоров Павлов
„Хайдегер и проблемът за отчуждението“
за придобиване на научната степен „доктор“

от

д.ф.н. Правда Спасова, професор по философия в НХА, София

Дисертацията на Николай Павлов - 135 с.: 8 глави, въведение, заключение и библиография - се оказа текст-предизвикателство за моята теоретическа толерантност, поради явното пристрастие на автора към мисълта на Маркс. Това само по себе си не би имало значение, ако не внасяше един особен субективизъм в анализа и вероятно е също причина за определено изместване на темата на работата. Текстът е доста изтеглен към обговаряне на марксистката концепция за отчуждението и ако заглавието отговаряше коректно на съдържанието, би следвало да акцентира декларираното във въведението намерение да предложи „феноменологическо обогатяване на марксизма“ (с.4) на частния пример на нещо, което авторът изглежда че припознава като „Хайдегериански марксизъм“ (с.4) и, което за мен си остава загадка. Тогава и обемът на дисертацията би могъл да е по-солиден, защото би включил легитимно и по-подробното обговаряне на още автори. Например на споменатия съвсем лаконично Евалд Илиенков, който впрочем, назад в социалистическото ни минало, беше отстранен от преподаване и обвиняван в неправоверност към мисълта на Маркс именно заради феноменологичната оцветеност на тезата си за „идеалното“. Никога не съм считала краткостта за порок в един научен текст, но тук тя произтича от обективни липси: Хайдегер твърде рядко говори за отчуждението не само терминологично, но и концептуално. Тази тема не просто не е в неговия „канон“, а май няма достатъчен материал, върху който да се разгърне една подробна интерпретация, без да се подвеждат изкуствено идеи и мотиви под общия знаменател „отчуждение“, в стремежа дисертацията все пак да изглежда центрирана около немския екзистенциалист, а не върху различни марксистки варианти на „отчуждението“.

Въпреки тези сериозни възражения, бързам да заявя, че считам трудът на Николай Павлов за защитим от гледна точка на изискванията за

докторска дисертация по философия и накрая ще се обоснова защо, като същевременно ще продължи и с критическите си забележки в добрата вяра, че те може би ще допринесат за разгръщането на текста в едно бъдещо по-мощно и по-безпристрастно научно изследване.

Структурата на дисертацията е ясна и логична, разделена е на 10 малки раздела и аз ще я следвам. Във въведението авторът, доколкото правилно съм го разбрала, ни запознава с намеренията си да лансира термина „отчуждение“ като вероятен мост между марксизма и феноменологията и конкретно търси чрез него „възможните полета за изграждане на един задочен диалог“ (с.4-5) между Маркс и Хайдегер.

Естествено, в началото Николай Павлов предлага един кратък исторически преглед на развитието на термина, от който кой знае защо е изпуснат Кант с тезата му за фетишизирането на бога, която според мен несъмнено има отношение към формирането на темата за отчуждението, така както тя вече се очертава в своята пълнота във „Феноменология на духа“ на Хегел. На него е посветена трета глава на дисертацията. Тук анализът е акуратен, макар че би ми се искало да е по-подробен. Например, разглеждайки диалектиката роб-господар, докторантът би могъл да спомне перспективата на „признанието“ и в контекста на разбирането за свободата у Хегел, макар че разбирам търсенето по-скоро на икономическите аспекти, с оглед марксовия прочит, към който авторът бързо и ентусиазирано ни повежда под заглавието: „Оценката на Маркс за Хегел“. Започвайки с възторга на Маркс от диалектиката на Хегел, той изненадващо, вместо да търси влияние и дори нещо повече - евфемистично казано с марксовия език, „апроприация“ на методика и идеи - заявява че Маркс „великодушно приписва на Хегел елементите на критика на цели сфери, като религията, държава, гражданско общество и т.н...“ (с.26), а пък бележките за икономическата общност на Хегел „предвиждали“ (с.26) критиката на Маркс към концепцията за гражданското общество... По-нататък следва обговаряне на Хегел по обичайния за марксистката литература през социализма метод на „справедливото“ „преобръщане с краката надолу“. Все пак, особено в частта за формирането на собствените възгледи на Маркс, където става ясно, че идеята за фетишизацията е по-скоро инспирирана от „Същността на християнството“ на Лудвиг Фойербах, този раздел е информативен, макар и не напълно обективен в отдаване „дължимото“ на Хегел.

Главата „Маркс и проблемът за отчуждението“, в която са включени ранните и по-късните „Икономическо-философски ръкописи“ – от 1844 г и

после от 1857 – 1859 г. ни убеждава, че това е проблем, важен за Маркс и в по-късния период на творчеството му. Анализът тук е съвместен и подробен и ни припомня за един важен диспут от историята на марксологията, довел в края на краищата, до разклащане на господстващата дълги години идеология, свързана с догматични оценки на Марксовата мисъл. По-интересно тук е, че авторът вече въвежда Хайдегер и реферира към тезите му, характеризирайки го като екзистенциалист. Това ми допада, защото отговаря на убеждението ми, че ако може да се търси темата за отчуждението като инструментариум за анализ на мисленето на този комплициран немски философ, то е именно по посока на неговата теоретична принадлежност към екзистенциализма – доколкото той частично е там, а не към феноменологията. Не случайно в следващия раздел „Труд и време“ се споменава и Жан Пол Сартр с разбора на „овещяването“ в неговата *Критика на диалектическия разум*. Докато близостта между марксизма и феноменологията традиционно, защото като че това е най-адекватното, се гради по-скоро върху ролята на едно друго понятие: дейността. Но това би могло да е обект на друга, бъдеща разработка на докторанта, стига той да се опита да се отчужди от отчуждението като център.

Отношението ми към, предполагаемо централната глава на дисертацията „Три аспекта на отчуждението в Хайдегеровата философия“ е двойствено. От една страна, анализът демонстрира образованост и разбиране - доколкото това е приложим еднозначно термин спрямо Хайдегеровата мисъл с многообразните варианти на преводи на специфичния му жаргон. Във всеки случай, не мога да не се съглася с Николай Павлов, че разграничението между онтично и онтологично е важно за схващането на основното понятие „бъдене-в света“ – един от преводите на *Dasein* - и е още по-важно е за осмислянето на нашия начин за отношение към битието, света или „околния свят“, както и да е формулирано в Хайдегерови категории. Доколко обаче трябва да се съгласим с Люсиен Голдман, че има пряка връзка между марксисткия – посредством Лукач – анализ на овещяване, обективация и наличност по Хайдегер, тук бих била много внимателна. Въпреки че, що се отнася до инспирации - неведоми са пътищата Хайдегерови – той рядко прави препратки към други мислители, освен към онези от далечната, пред - Аристотелова античност. Тезата за влиянието на Лукач върху мисленето на Хайдегер, лансирана от Голдман, изглежда доста стъкмена. Не случайно, тя не е широко подета от сериозните изследователи и на двамата. Едно от редките изключения е австралийският философ Роберт Синнербринк,

който в книгата си *Understanding Hegelianism* пише за критиката на Лукач на Хегеловото понятие за алиенацията, както и за трактовката му на реификацията в контекста на мисленето на Хайдегер.

В подраздела „Отчуждението като неистинност“ Павлов показва несъответствието между икономическото характеризирание на отчуждението при Маркс и Хайдегеровите разсъждения за „про-падането“ като форма на отчуждение. Действително, тук едва ли могат да се търсят допирни точки и ако изобщо можем да говорим за Das Man като своеобразен резултат от някакъв вид отчуждение или про-падане, то вероятно теоретическите референции трябва да водят, според мен към Плотин, не и към марксизма.

„Отчуждението като По-становка“ е подглава с анализ на едно от малкото ясни, макар и тризначни понятия на Хайдегер - „техника“ и демонстрира логическата последователност в изследването – подвеждането под знаменателя на отчуждението колкото се може повече идеи и понятия от теорията на немския философ. Тук отново е демонстрирана и последователността на пристрастието на автора, което понякога дърпа анализа му в повече емоционална, отколкото прецизно-обективна посока: „Писмо за хуманизма“ на Хайдегер е прочетено едва ли не като възхита от Марксовото схващане за историята и „откриване на близостта (на Марксовата мисъл) с проблематиката на собствената (на Хайдегер) философия“ (с.78). По въпроса за съвременните оценки за научната стойност на историческия материализъм ще се въздържа, струва ми се обаче, че Хайдегеровото определяне на същността на материализма като „скрита в техниката“, съдържа по-скоро критична, отколкото похвална нотка.

Разделът „Бъденето-в-истинност като избавление от отчуждението“ аз виждам като опит да се обговори основната екзистенциалистка тема за автентичността на индивида с всичките ѝ теоретични консеквенции под ъгъла на отчуждението и през Хайдегеровия жаргон. Тук терминът „истинност“ като отговарящ на *Eigentlichkeit* би могъл да бъде отграничен – в името на прецизността в опитите да бъде добре разбран усложнения език на немския философ - от понятието за истината като алетей, което се използва от Хайдегер в друг контекст, но отново се превежда на български като истина и демонстрира идеята за истината като резултат от случване, постигане, което отговаря на общата екзистенциалистка нагласа. В анализа си Николай Павлов привежда критиката на Адорно, от която на места се разграничава, но в края на краищата не става много ясно дали изводът, че

екзистенциализмът на Хайдегер „е по-непълноценен от Марксовата теория, тъй като не отчита ролята, която институциите играят при формирането на субективната сфера“ (с.89) е на Павлов или на Адорно, дори ако приемем, че подобна градация е правомерна. От друга страна, самостоятелното изложение на Хайдегеровата мисъл в подглавата „Събитие или завръщане в истинността на битието“, демонстрира образоваността и аналитичните способности на докторанта, още повече, че там той е поизоставил насилственото поставяне на оригиналния текст под лупата на отчуждението.

Образоваността на Николай Павлов показана в дисертацията е очаквано фокусирана към марксистката литература, много изчерпателни и уместни са разделите, посветени на Карел Косик и на Дьорд Лукач. В „Диалектика на конкретното“ Косик спори с Хайдегер по въпроса за мястото на човека и модусите на неговото съществуване, а анализът на Николай Павлов е самостоятелен и насочва към задълбочаване на разбирането на мисълта на самия Хайдегер. Ако работата бе разкъсала рамките на въпроса за отчуждението и би била насочена и към феноменологичните мотиви в цялостната концепция на немския философ, щях да посъветвам докторанта да разгледа трудовете на сънародника на Косик, Ян Паточка – един от най-известните феноменолози на ХХ век.

„Лукач и проблемът за онтологизираното отчуждение“, според мен е най-силният раздел в дисертацията, защото ако при някого от философите след Маркс, проблемът за отчуждението е централен и дори повратен в мисленето му, това несъмнено е унгарският му последовател. Анализът на Николай Павлов е изчерпателен и съвместен, нещо повече, тук пристрастността му е отстъпила място на изследователската коректност. Марксистическата изкушеност, на Н. Павлов се наблюдава на много места в анализите, а и в езика му и в това не би имало нищо лошо, ако понякога на концептуално и дори на вербално ниво, той не идеологизира излишно определенията си – напр. „удобното (**буржоазно**) съществуване“ (с.119). Той не особено харесва Хайдегер, защото не пропуска да намекне за политическата му привързаност към национал социализма, която „се вписва във вътрешните линии на мисленето му“ (с.120). Съвсем съгласна съм с тази преценка: идеята за месианските идеи, характерни за това движение е още по-отчетлива в Хайдегеровите лекции за Хьолдерлин. Обаче подобна констатация не ми се връзва с проблема за отчуждението и в такъв смисъл считам споменаването на тази маргинална страна от цялостното творчество на Хайдегер, свързана с позорната сянка в неговата биография, за излишна. Въпреки всичко това, Николай Павлов изразява

обоснованите си съмнения относно опита на Л. Голдман да припише на Хайдегер влияние от марксистката книжнина и по-специално на Лукач, въпреки че цитирайки самия Лукач по въпроса.

Заключението на дисертацията, както самото му заглавие гласи, е опит за културологичен синтез между Маркс и Хайдегер. То поставя редица въпроси, моето възражение е по посока на философичността в мисленето на Маркс, която не е съизмерима с оригиналността на Хайдегер. Все пак считам, че синтез, не толкова между концепциите на самия Маркс (който е все пак доста постен от чисто философска гледна точка), но между марксистката философия и феноменологията е възможен, ако той не се прави толкова през оптиката на понятието за отчуждение, колкото през един друг основен концепт: дейността, който както споменах, е адекватният, затова и традиционен път. Това е тема за една разгърната работа, където Н. Павлов би могъл да включи и подробен анализ на трудовете на остракирани във времената на догматизъм, а днес незаслужено забравени философи като Евалд Илиенков, наред с въпросите около културния пласт на човешкото битие, зададени по повод мисленето на Роман Ингарден, както и на споменатия съвсем накратко „феноменологизиращ“ социолог Алфред Шюц.

Не случайно повтарям съветът-констатация, с който започнах рецензията, която очевидно, съдържа доста критики. Това отваряне на ново поле за изследване, което просто се натрапва – парадоксално - от недостатъците на настоящия текст, е голямото ми основание да считам, че на Николай Тодоров Павлов трябва да се присъди научната степен „доктор“ и той да бъде поощрен да продължи да пише в тази посока. Разбира се, към тази оценка се добавя и убеждението ми в ерудицията и аналитичните способности на докторанта.

Библиографията е изчерпателна по темата, публикациите са достатъчни за изискванията, авторефератът добре представя цялата дисертация.

Декларирам, че нямам съвместни с докторанта публикации, нито други общи професионални интереси.

Правда Спасова